

DOI: 10.15276/EJ.02.2020.1
DOI: 10.5281/zenodo.4011929
UDC: 364.3(477)
JEL: H55

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

AREAS OF IMPROVEMENT OF THE POPULATION SOCIAL PROTECTION SYSTEM

Olena I. Bilyk, Ph.D., Associate Professor
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7110-7257
Email: Olena.bilyk@gmail.com

Received 10.02.2020

Білик О.І. Напрямки підвищення системи соціального захисту населення. Оглядова стаття.

Сучасні реалії вимагають пошуку нових стратегій соціального захисту населення. Важливим є врахування викликів та загроз, які притаманні суспільству. У статті авторка у ході дослідження суті ефективності соціального забезпечення розкриває можливі напрямки вдосконалення системи соціального захисту. В статті через побудову кругообігу в системі соціального забезпечення обґрунтовано побудову матриці планування соціального забезпечення. Стратегічні зміни у системі соціального забезпечення повинні чітко враховувати потреби суспільства в цілому та окремих індивідів. Авторкою представлено взаємодію суспільства та держави саме в розрізі соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, суспільство, держава, соціальний ризик

Bilyk O.I. Areas of improvement of the population social protection system. Review article.

Today's realities require finding new strategies for social protection of the population. It is important to take into account the challenges and threats inherent in society. In the article the author reveals in the course of research the essence of social security effectiveness the possible directions of improvement of the social protection system. In the article, the construction of the social security planning matrix is substantiated through the construction of the cycle in the social security system. Strategic changes in the social security system must clearly take into account the needs of society as a whole and of individuals. The author presents the interaction of society and the state in the context of social protection of the population.

Keywords: social protection, social security, society, state, social risk

Важливим є оцінювання ефективності соціального забезпечення держави. Проте на меті розвитку соціальної політики держави є удосконалення соціального забезпечення. Слід врахувати те, що зміни наявного доходу домогосподарств впливають на поведінку домогосподарств, включаючи інвестиції в охорону здоров'я, освіту, добробут дитини та життєдіяльність та виробничу діяльність. Поліпшення стану здоров'я, освіти та добробуту дітей підвищує рівень людського капіталу, тоді як життєдіяльність та продуктивні інвестиції збільшують фізичний капітал, збільшуючи продуктивність праці та збільшуючи наявний дохід, створюючи доброзесне коло інклюзивного соціального розвитку та справедливого економічного зростання. Тому пошук основних напрямків удосконалення ефективності соціального забезпечення є важливим в умовах соціальних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові дослідження в системі соціального захисту та соціального забезпечення здійснювали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, що розкривали теоретичну основу цих понять, зокрема: Н. Болотіна [1], І. Дьяконова, А. Єпіфанов, І. Сало [2], В. Базилевич [3], П. Шевчук [4], О. Палій, В. Скуратівський [5], В. Москаленко [6], І. Басанцов, Т. Косова [7], І. Михайловська, О. Неліпович [8], А. Гарсія, Дж. Груат [9] та ін. Важливим також є розуміння суті соціального ризику, диформація якого вимагає побудову нових підходів у системі соціального забезпечення, саме у цьому розрізі здійснювали свій науковий пошук наступні вчені: Е. Лібанова [10], У. Бек [11,12], А. Гіденс [13], Н. Люман [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Проте удосконалення системи соціального захисту у середовищі мінливості загроз та ризиків вимагає пошук та наукове обґрунтування відповідних напрямів, що і висвітлюється у цьому дослідженні.

Дані з усього світу свідчать про потенціал систем соціального захисту до запобігати бідності, зменшити нерівність та покращити рівень охорони здоров'я та освіти. Проте наявні ментальні, економічні, екологічні, географічні відмінності вимагають більш глибокого дослідження у сфері забезпечення ефективного соціального захисту. Обґрунтування напрямків удосконалення ефективності соціального забезпечення є *основною ціллю статті*.

Виклад основного матеріалу дослідження

Комплексні системи соціального захисту поширені в більш розвинених країнах. Все більша кількість країн у менш розвинених регіонах також розширює свої програми соціального захисту або впроваджує нові, за підтримки з боку міжнародної спільноти.

При розробленні моделі удосконалення соціального забезпечення слід врахувати мотивуючу функцію соціального ризику: тобто позитивні наслідки при реалізації ризику чи лише ймовірності реалізації ризику. Проте в умовах соціального ризику досить складно визначити позитивні наслідки, проте можна виділити такі: науково-технічний розвиток, який дозволить мінімізувати ризики, пов'язані з охороною здоров'я, екологічні ризики, ризики, пов'язані з працевлаштуванням, інфраструктурні ризики, фінансові ризики.

Ефекти, переваги та віддача від соціального захисту можуть бути вищими, якщо його впроваджувати разом з додатковою політикою, такою як поліпшення охоплення охороною здоров'я, освітою та якістю, підвищення санітарних умов та інфраструктури, сприяння економічній продуктивності та формальному ринку праці також сприяння індустріалізації, інноваціям та технічним змінам. Підхід до планування розвитку – це посилення міжгалузевих втручань та посилення багатомірного впливу в Україні в розрізі соціального забезпечення. На рисунку 1. видно, що в рамці присутні як планування, так і оцінювання впливу. Агенти планування в урядах використовують рамки для збалансування соціальних та економічних інвестиційних пріоритетів для спільного досягнення основних цілей політики.

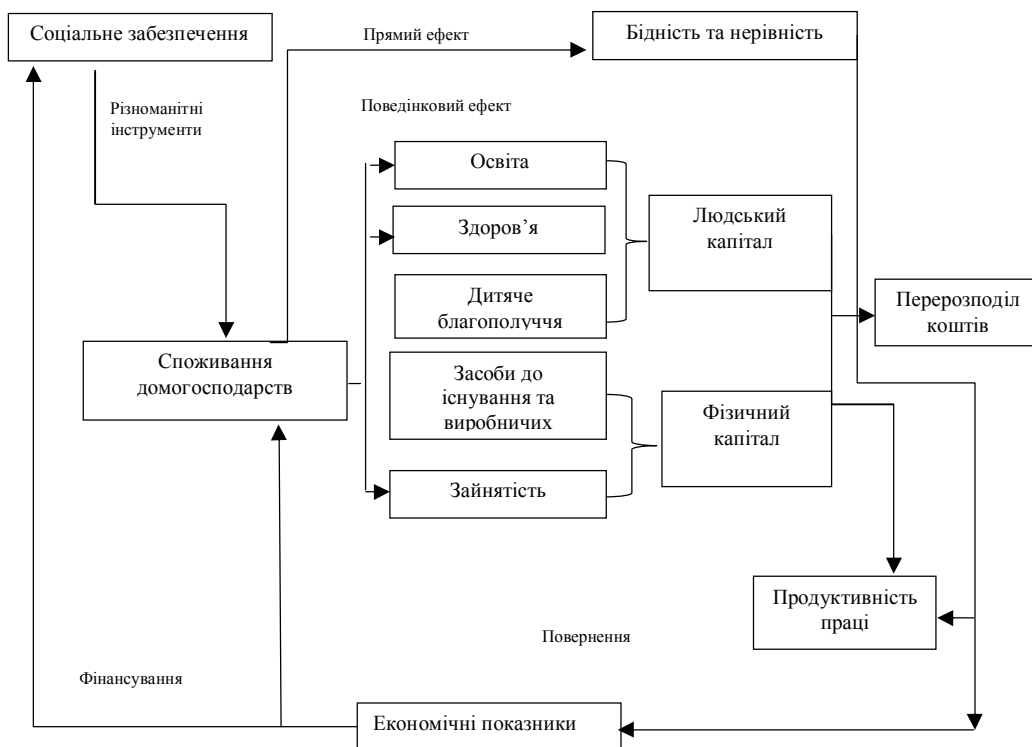

Рисунок 1. Кругообіг в системі соціального забезпечення

Джерело: власна розробка автора

До них можна віднести сприяння соціальної справедливості, зменшення бідності, збільшення зайнятості, зміцнення економічного зростання та розвитку країн. Процес планування буде зв'язки між конкретними секторами (такими як взаємне посилення грошових переказів та соціальне медичне страхування в секторі соціального захисту) та між секторами (наприклад, розробка програм соціального захисту для покращення освіти, здоров'я, харчування та засобів до існування).

Планування розвитку переосмислює економічні матриці руху грошових коштів, використовувани моделі планування розвитку десятиліть тому, адаптуючи їх як моделі виробництва політики. «Вхідні дані» визначаються як сукупність державних (а іноді і приватних) інструментів, програм та політик, що дозволяють уряду досягти пріоритетних «результатів», які визначаються в цьому підході як досягнення цілей національної політики. Рамка підкреслює важливість «міжгалузевих» та «внутрігалузевих» зв'язків. Наприклад, внутрішньогалузеві зв'язки в рамках соціального захисту відображають взаємне зміцнення, яке виникає, коли вхідний рух грошових коштів фінансуються внесками домогосподарств на соціальне медичне страхування. Це, своєю чергою, захищає членів від катастрофічних втрат при хворобі, від яких соціальні трансферти лише забезпечують недостатній захист. Поєднання грошових переказів та

соціального медичного страхування набагато краще знижує бідність та незахищеність, ніж окремі інструменти самостійно.

Підхід також аналізує міжгалузеві зв'язки. Наприклад, інструменти соціального захисту зміцнюють результати за межами власного сектору, поглиблюючи людський капітал, посилюючи розвиток засобів до існування та в цілому сприяючи економічному зростанню бідних та інклюзію людей з обмеженими можливостями. Багато інструментів соціального захисту працюють за рахунок розширення доступу бідних людей до ринків. Перерозподіл грошових коштів розширює ефективний попит на ринкові товари та послуги, дозволяючи людям задовольняти їх основні потреби, одночасно посилюючи життєдіяльність та стимулюючи економічну активність.

Так само повний спектр секторів політики може ефективно посилити досягнення цілей соціального захисту: освіта створює людський капітал і ефективно зменшує бідність, також ініційовані програми життєдіяльності зміцнюють стійкість домогосподарств та зменшують їхню вразливість, а економічні реформи можуть створювати можливості, що дозволяють домогосподарствам з низькими доходами покращити свій матеріальний стан. У таблиці 1 пропонуємо структуру планування розвитку соціального забезпечення.

Таблиця 1. Структура планування розвитку соціального забезпечення

Інструменти політики (вхідні)							Матриця планування розвитку				
Інші сектори, які забезпечують загальне функціонування			Соціальний захист								
Грошові трансферти	Фінансовий сектор	Інфраструктура	Охорона здоров'я	Соціальне обслуговування	Забезпечення добробуту	Освіта / навчання	Зменшення бідності	Соціальне включення	Цілі політики (вхідні)		
										Соціальне включення	
										Розвиток людського капіталу	
										Збільшення зайнятості	
										Ризик-менеджмент	
										Економічний ріст	Інші

Джерело: власна розробка автора

Важливим елементом системи планування розвитку соціального захисту є національний координаційний механізм, який планує, визначає пріоритети та інтегрує цілі публічної політики та практики (включаючи політику сектору соціального захисту). Цей механізм все більше включає національний план розвитку, який координується національною організацією планування (наприклад, Національною комісією з планування). Ці всебічні та інтегровані підходи до планування посилюють як вплив, так і ефективність, збільшуючи ймовірність досягнення пріоритетних цілей політики, зменшуючи при цьому витрати і ризики. Крім того, практичні плани розвитку зміцнюють довіру до стратегії уряду, дозволяючи уряду розширити свої варіанти політики.

Основним розривом у цій структурі макрооцінювання є вимірювання умовних норм прибутку. Розглянемо інвестиції у програми соціальні програми. У рамках оцінки одного сектора / одного результату, що відображає оптимальне призначення грошових вливань на цілі зменшення бідності, пріоритетним напрямком буде кількісно оцінити майбутній вплив на зменшення бідності.

Багатогалузевий підхід може бути більш ефективним та більш доцільним. Поєднання грошових переказів із втручанням у сферу фінансування охорони здоров'я підвищує ефективність кожного з напрямків.

Ініціативи з перерозподілу грошових коштів краще дають можливість бідним домогосподарствам отримати доступ до програм соціального забезпечення, а пільги захищають малозабезпечені домогосподарства, щоб забезпечити належний захист.

Результат – більший вплив на обидва пріоритетні результати. Норма прибутку програми перерозподілу грошових коштів залежить від рівня інвестицій в ініціативу соціального забезпечення, а також від структури інвестицій у весь спектр соціальних та економічних інвестицій уряду. Те саме стосується норми прибутку інвестицій наприклад в систему охорони здоров'я. З метою аналізу проблеми, звичайні підходи до оцінки, як правило, передбачають, що інвестиції в додаткові втручання не змінюються. Як результат, ці рамки зазвичай не в змозі надати докази, що дозволяють уряду оптимізувати поєднання інвестицій та отримувати користь від синергії між секторами.

Політики вимагають доказів ефективності багатогалузевих комплексних програм, розуміючи, що збільшення прибутку від додаткових інвестицій в один сектор залежить від структури інвестицій у кожен інший сектор. Просте оцінювання доцільності не можуть дати відповіді на це запитання, оскільки вони зазвичай зосереджуються на ефективності фінансування одного сектору або максимум на декількох додаткових або альтернативних програмах. Тому важливим є комплексне дослідження ефективності соціального забезпечення. Переваги для комплексного оцінювання соціального забезпечення є подвійними:

- комплексне оцінювання може виміряти додаткові переваги синергії та висвітлити складні компроміси у поєднанні декількох ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення
- комплексне оцінювання охоплює весь спектр переваг, уникаючи недооцінки, пов'язаної з випробуваннями, що стосуються одного сектору / одного результату.

Таким чином, оскільки соціальне забезпечення – це система взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на виконання завдань соціальної політики держави, необхідним є розроблення системи оцінювання її ефективності.

Таким чином, слід встановити, що соціальне забезпечення відноситься до завдань політики держави, які допомагають жінкам, чоловікам та дітям досягти або підтримувати якісний рівень життя (рівень життя, за якого забезпечуються всі конституційні права осіб) та підтримування здоров'я протягом усього життя. У своїй найпростішій формі соціальне забезпечення можна розбити на наступні блоки:

- базовий захист доходу для дітей, що забезпечує доступ до харчування, освіти, догляду та інших необхідних товарів і послуг;
- основні гарантії доходу для осіб в працездатному віці, які не мають можливості отримувати достатній дохід, у тому числі у випадках хвороби, безробіття, материнства та інвалідності;
- базовий захист доходу для людей похилого віку;
- основні медичні послуги для всіх, включаючи материнську допомогу, які відповідають критеріям доступності та якості.

Важливо також врахувати той факт, що для розвитку держави, як вже було зазначено, необхідним є забезпечення розвитку людського капіталу, який базується на таких критеріях, як:

- Здоров'я нації;
- Відтворення нації;
- Освіченість нації;
- Працездатність нації.

Останній критерій є визначальним для формування ефективного соціального забезпечення. Доказом цього є побудова моделей кругових потоків, яка наочно зображає, що в центрі ефективного функціонування економічної системи лежить людський капітал – чи то в ролі ресурсу, який формує працю, чи споживання, чи у ролі окремих фірм, чи у формі основного джерела побудови державного устрою.

Отже, загальне соціальне забезпечення зміцнює соціальну згуртованість та стабільність, сприяючи мирним, справедливим та інклюзивним суспільствам. Соціальне забезпечення допомагає досягти цього головним чином завдяки його внескам у побудову соціального договору між членами суспільства та державою, за яким кожна сторона має зобов'язання та підзвітна іншій (рис. 2).

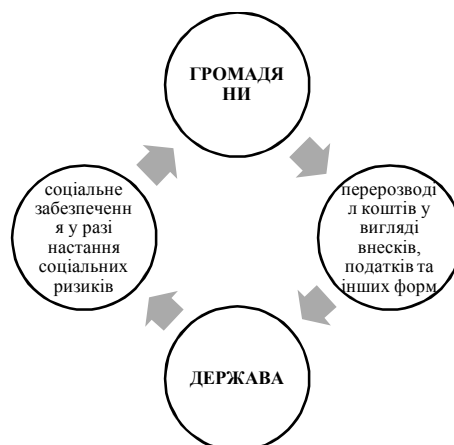

Рисунок 2. Взаємодія суспільства і держави у розрізі соціального захисту

Джерело: власна розробка автора

Соціальне забезпечення, яке охоплює всіх жінок, чоловіків та дітей у країні, вказує громадянам, куди саме спрямовані внески і податки. Цей договір про взаємні зобов'язання, коли громадяни та резиденти сплачують податки та внески державі та отримують пільги та послуги взамін, зміцнює довіру між

суспільством та державою. Це має позитивні наслідки, такі як заохочення працівників та власників бізнесу сплачувати податок та роботодавців оформляти трудові договори. Це також сприяє стабільності та соціальній згуртованості.

Високий рівень нерівності та відсутність доступу до соціального забезпечення та гідних робочих місць тісно пов'язані із соціальним відчуженням.

Наявність соціальних ризиків сприяє розвитку соціального захисту і соціального забезпечення. Соціальний захист може потенційно зменшити незахищеність працівників та допомогти формалізувати трудові договори, тим самим сприяючи гідній роботі. Соціальний захист – це інвестиція в людський капітал, необхідна умова економічного зростання, оскільки успішні економіки залежать від якості їхньої робочої сили і здоров'я нації. Соціальний захист сприяє покращенню здоров'я працівників, що призводить до підвищення продуктивності праці, розширення можливостей доходу та введення грошових коштів у громади та економіку. Такі схеми, як допомога по інвалідності, також допомагають інвалідам отримати доступ до робочої сили, забезпечуючи додаткові доходи. Тому важливим для уряду України є вкладення коштів у потенціал та навички дітей та молоді для підготовки до вступу на ринок праці. Соціальне забезпечення створює цикл, що сприяє економічному зростанню шляхом підтримки і мотивування потужної та продуктивної робочої сили та стимулювання економічної активності. Крім того, соціальне забезпечення має на меті захист громадян в період життєвих труднощів та криз, сприяти необхідним структурним перебудовам економіки та стимулювати місцевий та національний ринки шляхом введення грошових коштів (рис. 3). Крім того, соціальний захист та соціальне забезпечення також зміцнює соціальну згуртованість і створює важливий інструмент для подолання нерівності.

Рис.3 Цикл взаємозв'язку соціального забезпечення і економічного росту
Джерело: власна розробка автора

Ряд досліджень у Африці показали, що трансферти соціального захисту можуть створювати мультиплікатори від 1,3 до 2,4, коли грошові кошти надходять у громади, внаслідок збільшення споживання, торгівлі та зайнятості [15]. Це досягається, оскільки трансферти можуть бути використані для покриття витрат на пошук та залучення до роботи, наприклад транспорт, одяг та догляд за дітьми. Одержувачі грошових переказів також більш схильні складати довгострокові плани та інвестувати у власні можливості для отримання доходу, включаючи мікропідприємства. Збільшення інвестицій в соціальний захист сприятиме економіці, настільки ж сильно, як інвестування такої ж кількості в інфраструктуру. У Сполучених Штатах Америки під час світової рецесії збільшення інвестицій у соціальний захист породжувало такий самий рівень зростання, що й інвестиції в інфраструктуру [16, 17].

Висновки

Хвиля національних стратегій соціального захисту, прийнята в усьому світі протягом останніх двох десятиліть, призвела до впровадження інтегрованих систем у багатьох країнах. Стратегії дають окреслення для комплексних та інтегрованих підходів, що будують синергію між секторами, покращуючи вплив та співвідношення ціни та якості. Планові галузеві показники дають оперативні вказівки щодо переходу від стратегії до реалізації. Досвід та передова практика протягом останнього десятиліття визначають ряд важливих можливостей для партнерів з розвитку для підвищення ефективності та співвідношення ціни та якості для їх підтримки соціального захисту. Проте слід враховувати необхідність створення умов для підвищення ефективності соціального захисту населення, що дозволяє розвиватися людському капіталу та будувати відповідні стратегії. На сьогоднішній день

необхідним є розроблення системи оцінення ефективності соціального забезпечення. Існує велика кількість досліджень у сфері оцінення якості соціального забезпечення, проте метою наступних наукових розвідок є обґрунтування і побудова авторської системи показників.

Список літератури:

1. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Болотіна // *Право України*. – 2000. – № 4. – С. 36.
2. Єпіфанов А.О. Бюджет і фінансова політика України : навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, І.В. Сало, І.І. Дьяконова. – Київ : Наук. думка, 1997. – 303 с.
3. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посіб. / за заг. ред. В. Д. Базилевича. – Київ : Атіка, 2002. – 128 с.
4. Шевчук П.І. Соціальна політика : навч. посіб. / Шевчук П.І. – Львів : Світ, 2003. – 400 с.
5. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій. – Київ : Видво УАДУ, 2003. – 265 с.
6. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави / В.В. Москаленко // *Наукові записки*. – 2003. – Т. 21. – С. 42
7. Косова Т.Д. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту / Т.Д. Косова, І.В. Басантов // *Фінанси України*. – 2000. – № 8. – С. 26–32.
8. Михайловська І.М. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення / І.М. Михайловська, О.В. Неліпович // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2011. – № 6, т. 4. – С. 255–260.
9. Bonilla Garcia A. Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development / A. Bonilla Garcia, J.V. Guat. – Geneva: International Labour Office, 2003. – 57 p.
10. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: кол. монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Держкомстат України, 2010. 496 с.
11. Beck U. *World at Risk*. Cambridge: Polity Press, 2010. 310 p.
12. Beck U. *Power in the Global Age*. Cambridge: Polity Press, 2007. 452 p.
13. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1991.
14. Luhmann N. *Soziologie des Risikos*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1991.
15. FAO, *Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa*, 2016.
16. B.H. Khondker, 'Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy', *International Development*, 2014, Issue No. 17.
17. M.M. Zandi, *Assessing the Macro Economic Impact of Fiscal Stimulus*, 2008.

References:

1. Bolotina H. (2000). Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat. *Pravo Ukrainy*, 4, 36 [in Ukrainian].
2. Iepifanov A.O., Salo I.V., Diakonova I.I. (1997). Biudzhet i finansova polityka Ukrainy: navch. posib. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
3. Bazylevych V.D. (2002). Derzhavni finansy: navch. posib. V.D. Bazylevych (ed.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
4. Shevchuk P.I. (2003). Sotsialna polityka: navch. posib. Lviv: Svit [in Ukrainian].
5. Skurativskiy V., Palii O. (2003). Sotsialna polityka. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
6. Moskalenko V.V. (2003). Sutnist sotsialnoho zakhystu ta yoho mistse v politytsi sotsialnoi derzhavy. *Naukovi zapysky*, 21, 42 [in Ukrainian].
7. Kosova T.D., Basantsov I.V. (2000). Sutnist i kryterii efektyvnosti systemy sotsialnoho zakhystu. *Finansy Ukrainy*, 8, 26–32 [in Ukrainian].
8. Mykhailovska I.M., Nelipovych O.V. (2011). Systema sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini: sutnist, osnovni skladovi ta napriamky vdoskonalennia. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 6, 4, 255–260 [in Ukrainian].
9. Bonilla Garcia A., Guat J.V. (2003). *Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development*. Geneva: International Labour Office.

10. Libanova, E.M., (2010) Liudskyi rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv: kol. Monohrafiia. Kyiv: In-t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy; Derzhkomstat Ukrainy, 96 [in Ukrainian].
11. Beck U. (2010). World at Risk. Cambridge: Polity Press, 310 p.
12. Beck U. (2007). Power in the Global Age. Cambridge: Polity Press, 452 p.
13. Giddens A. (1991). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
14. Luhmann N. (1991). Soziologie des Risikos. Berlin; New York: Walter de Gruyter.
15. FAO, Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa (2016).
16. Khondker B.H. (2010). 'Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy', International Development, 17.
17. Zandi M.M. (2008). Assessing the Macro Economic Impact of Fiscal Stimulus.

Посилання на статтю:

Білик О.І. Напрямки підвищення системи соціального захисту населення / О.І. Білик // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2020. – № 2 (12). – С. 5-11. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/ejopu/2020/No2/5.pdf>.
DOI: 10.15276/EJ.02.2020.1. DOI: 10.5281/zenodo.4011929.

Reference a JournalArticle:

Bilyk O.I. Areas of improvement of the population social protection system / O.I. Bilyk // Economic journal Odessa polytechnic university. – 2020. – № 2 (12). – С. 5-11. – Retrieved from <https://economics.opu.ua/ejopu/2020/No2/5.pdf>.
DOI: 10.15276/EJ.02.2020.1. DOI: 10.5281/zenodo.4011929.

